

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ КАРТОГРАФІЧНОГО ДОКУМЕНТА В УКРАЇНІ

В останній третині ХХ ст. відомий науковець, блискучий ерудит Ф. П. Максименко завважив, погодившись із колегами, на недостатності вивчення картографічного документа¹ як засобу комунікації та джерела інформації². Відтоді минув час, проте і наразі слушною залишається констатація факту поважного діяча науки. Виявляється, що незважаючи на його перебування у статусі центрального об'єкта дослідження для історичних джерелознавства, картознавства, картографічного документознавства, маємо здебільшого конкретні результати, готове знання, і дуже рідко – процедури, за допомогою яких ці знання отримуються. Тому особливий інтерес викликають ті поодинокі і маловідомі праці, які можна вважати винятковими на тлі „методологічного інфантилізму”.

Модерна історіографія питання не може обійтися без імен знаних істориків М. Г. Вавричин, Я. Р. Дашкевича, І. Я. Крип'якевича, О. А. Купчинського, У. Р. Кришталович³ і ін., які, зазвичай, серед компетентних читачів асоціюються зі львівською історичною школою. Початки їх картографічних науково-методичних студіювань здебільшого збігаються у часі з активізацією написання історичних атласів Союзу РСР, УРСР, що припадає на кінець 1950-х – 1970-і рр. Кількість публікацій, що з'явилася під час дискусії про форму і зміст видань вражає⁴. Звично, що акцент робився на вдалому із марксистської точки зору представленні, у першу чергу, історії класової боротьби, соціально-економічних процесів, культурної революції, переваг соціалістичного устрою над капіталістичним, періодизації розвитку суспільства, впливу на цей процес географічного чинника і т.д., що пояснюється особливостями часу, тодішньою методологічною інваріантністю.

Інакше поставилися до справи львівські історики. Долучившись до обговорення концепції історичного атласу України, вони уникають відкритої, публічної критики щодо пропонованих засад звершення проекту, обмежуючись толерантними виступами-пропозиціями найвдалішого відображення об'єктивної історичної дійсності. Наукові роздуми розгортаються довкола історії історичної картографії, тобто вивчення досвіду попередників і сучасників, плану дорадянської

(до 1917 р.) частини видавничого картографічного продукту, співвідносності лінії державного кордону із етнічними українськими землями, повноцінного і рівнозначного розкриття ролі географічного фактору в історії людства, належної актуалізації джерельної бази та інших основоположних питань, без яких реалізація ідеї історичного атласу України, навряд чи могла би бути успішною⁵.

Особливого поцінування набуло питання джерельної бази, необхідної для складання карт різних періодів історії України. Його пріоритетність вплинула на вибір львівської історичної школи, яка, порушуючи історико-картографічні теми, крім, ретроспективного історіографічного огляду досягнень, активно зайнялася пошуками і визначенням кола джерел. Одними із найбільших в Україні власниками колекцій картографічних документів виявилися центральні державні історичні архіви у містах Києві і Львові, наукові книгозбірні і музеї. Проте, користування колекціями карт було утруднено через відсутність належного рівня організації відповідної вторинної архівної інформації, тобто довідкового апарату. А тому категорично вимогливо було порушено питання методики дослідження картографічних документів в архівних, бібліотечних, музейних установах. Заклики та кшталт „зібрати і підготувати джерельні матеріали для численних карт із різномірною тематикою”⁶ були підтримані архівістами, які взялися виявляти, упорядковувати й описувати спеціальні види документів.

Помітним осередком розроблення методики вивчення картографічних документів став Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові (нині – Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ЦДІАЛ України), якому належить першість у порушенні і розв’язанні багатьох надзвичайно важливих питань історичного картознавства і картографічного документознавства. Варто зауважити, що архів володіє величезною колекцією різної тематики рукописних карт (у т.ч. і планів), а також тих, які репрезентують найбільші європейські друкарські центри картографічної продукції епохи середньовіччя – Амстердам, Нюрнберг, Веймар, Глогау, Відень і ін., датованих 1375–1945 рр.⁷ Колекція почала складатися близько 1787 р., час від часу поповнювалася новими надходженнями, або ж у результаті переінвентаризації, впорядкування, науково-технічного удосконалення інших фондів, особливо бібліотеки ЦДІАЛ України⁸. Незважаючи на давнє походження колекції карт, до другої половини ХХ ст. дослідники відзначають низьку інформативність довідкового

апарату про її склад і зміст, що ускладнювало успішний системний інформаційний пошук. Обмеження інтелектуального доступу до колекції перешкоджало користуванню картографічними документами. Таким чином, у львівських архівістів, які першими звернулися до розроблення методики описування картографічних документів і створення відповідного предметно-тематичного каталогу⁹, було, принаймні, декілька мотиваційних умов. Першою із них слід назвати, необхідність упорядкування архівних фондів, забезпечення доступу до відомостей, що містяться в колекції карт і планів, отримання довідкової інформації про картографічні документи, а другою – потреба реалізувати грандіозний науково-видавничий проект – історичний атлас України.

Автором першої методики описування картографічних документів у вітчизняній архівній практиці став д. і. н. О. А. Купчинський – науковець нетривіальних захоплень, особа енциклопедичних знань, висококваліфікований фахівець у багатьох галузях історичної науки. Цілеспрямоване вивчення картографічного документа виникло завдяки багаторічним історико-географічним, топонімічним студіям, якими вчений захоплювався ще зі студентських років. До того ж, широкий попит дослідників на документи цього виду укорінив інтереси науковця і спонукав до розроблення актуальної на часі методики їх студіювання. Добра обізнаність зі специфікою колекції карт, планів, атласів ЦДІАЛ України, володіння проблемною історіографією (К. Бучек, В. В. Власов, Л. А. Гольденберг, М. Дзиковський, А. Дроздовська, П. Н. Коногоров, В. О. Кордт, Г. Н. Ліудт, Б. Ольшевич, Х. Піскорська, Е. Раставецький та ін.) уможливили успішне визначення правил і прийомів розкладання й ущільнення інформації про архівні картографічні документи.

24 листопада 1965 р. проект методики описування картографічних документів¹⁰ за авторством О. А. Купчинського було представлено на обговорення учасників постійно діючого архівного семінару з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін, що викликало у присутніх жвавий і непідробний інтерес¹¹. Зауважмо, що доповідь розглядалася не як самоціль, а як частковий випадок загальної дослідницької теми архіву – складання каталогу карт, який, за задумом авторів ідеї, мав сприяти комплексному монографічному вивченню історії картографії в Україні, підготовці історичного атласу України. Активну участь в обговоренні проекту взяли М. Г. Вавричин,

Я. Р. Дашкевич, І. І. Дмитерко, Ф. П. Максименко, Е. М. Посацька-Черняхівська, М. І. Тесленко і ін. дослідники, компетентність яких у галузі архівістики, історичного картознавства і суміжних дисциплін – поза сумнівом. Запитання до розробника стосувалися переважно складу архівної колекції, класифікації картографічних документів, специфіки різних видів карт і способів адекватного, точного відображення інформації про їх зміст і місцезнаходження. Позитивні відгуки містили ряд рекомендацій щодо уточнення спеціальної термінології, обсягу окремих елементів описування, підготовки і видання каталогу колекції. Рефреном загальної оцінки зборів красномовно можуть слугувати слова їх учасників – „змістовна доповідь, підготовлена на високому науковому рівні” (Е. М. Черняхівська-Посацька), яка потребує доопрацювання, і „бажано, щоб робота була найшвидше завершена” (Я. Р. Дашкевич)¹².

Майже п'ять років знадобилося О. А. Купчинському на доопрацювання методики описування картографічних документів, яку після схвалення Науково-методичною радою архіву було опубліковано на сторінках авторитетного фахового видання – „Архіви України”. І, якщо *акт зчитування* назви статті „Про описання і каталогізацію картографічних творів” – малоінформативний, то *акт її прочитання* розкриває основну ідею твору, яка заключається в практиці оптимального перероблення, раціонально виправданого спрощення і згорнення первинної архівної інформації із метою найповнішої, логічно виваженої репрезентації складу колекції карт на рівні довідкового апарату¹³. Зупинимось докладніше на висвітленні окремих моментів методичної розробки О. А. Купчинського.

Залежно від функційного призначення дослідник виокремлює декілька видів описування картографічних документів: *основний* або *повний*, *додатковий* або *скорочений* і *аналітичний*, властивий, на думку автора, т.зв. „додатковим картам” і картам із інших видів документів, які не є самостійною одиницею архівного обліку, утім, можуть мати окреме значення¹⁴. Відтак, обстоюючи ідею найповнішої репрезентації змісту картографічного документа в довідковому апараті архіву, критично освоївши досягнення зарубіжних колег в архівній і бібліотечній сфері практичної діяльності, теоретичних узагальнень набутого досвіду¹⁵, О. А. Купчинський запропонував власну схему наукового подокументного описування карт, планів, атласів і модель відповідної каталожної картки. Дотримуючись методологічних принципів об'єктивності, історичності, усебічності, комплексності

й уніфікації описування архівних документів, дослідник запропонував такі інтегрально необ'єднані позиції¹⁶ подокументного описання й представлення інформаційної й матеріальної складових картографічного документа у каталожній картці: 1) заголовок карти (плану, атласу); 2) назва або титул карти (плану, атласу); 3) автура карти (плану, атласу); 4) гравер, кресляр та інші виконавці карти (плану, атласу); 5) видавець і видавництво; 6) друкар, друкарня; 7) дата складання та видання; 8) місце складання та видання; 9) масштаб; 10) зовнішнє описування карти (плану, атласу); 11) спеціальне навантаження карти (плану атласу); 12) автентичність; 13) мова; 14) спосіб виконання; 15) колір; 16) розмір; 17) матеріал; 18) стан збереження; 19) походження карти (плану, атласу); 20) місце публікації карти (плану, атласу); 21) пошукові дані; 22) примітка¹⁷. Зауважмо, рукописний варіант методики передбачав ще одну позицію – „Спосіб вираження рельєфу та початкового меридіану”, що повинна була містити інформацію про суто технічні аспекти виконання карти (плану, атласу), від якої в ході обговорення архівісти відмовилися¹⁸. Такий опис картографічного документа був виправданий його метою – „якнайповніше розкрити перед дослідником дані про карти ... науково-технічне упорядкування видання каталога карт”, тобто такого довідника, у якому „повинні знайти відображення усі контекстуальні і технічні дані картографічного складу колекції чи збірки”¹⁹.

Публікація містить розлогі, докладні коментарі, які розкривають зміст кожної позиції опису картографічного документа. Маємо справу не просто з поясненнями оформлювання тієї чи іншої рубрики опису на прикладному рівні, а з термінологічним означенням її значення, викладом теоретичних засад обґрунтування її доцільності, прийомів і процедур виконання. Так, при розгляді позиції описування „Заголовок карти (плану, атласа)” порушуються питання *тлумачення* „заголовка карти”, його співвідносність із „назвою карти”, „титулом карти”, „географічною назвою об'єкта”; *сміслової підпорядкованості* понять „тема карти” і „вид картографічного твору”; *класифікації* картографічних документів²⁰; порядку передачі *еволюційності назв географічних об'єктів*; *ролі назви карти* при створенні її заголовка; процедури *встановлення назви фрагмента карти* тощо²¹. Загальний порядок коментування кожної рубрики виглядає наступним чином: термінологічне пояснення змісту поняття; перелік ознак,

властивостей і особливостей елементу опису; способи уникнення двозначності прочитання згорнутої інформації; рекомендоване вживання знакових видів кодування інформації. Уніфікований зразок-формуляр каталожної картки, складений на основі узагальнюючих, аналітико-синтетичних спостережень автора, містив показники здебільшого властиві кожному картографічному документу, а для виняткових із них відводилася спеціальна рубрика „Примітка”, у межах якої дозволялося варіювати на змістовому рівні її наповнення. Передбачався також обов’язковий опис кодикологічних, маргіналістичних, палеографічних, філігранологічних та інших особливостей картографічного документа. Порушується таке важливе джерелознавче питання як реконструкція на ґрунті перехресного вивчення архівних документів необхідної для описування, але відсутньої інформації.

Відмова О. А. Купчинського від претензій на досконалість і бездоганність розробленої ним методики лише увиразнила раціональність пошуку автора і логічну завбачливість безмежності пізнавального процесу. Проте, варто визнати, праця шанованого дослідника удосконалила регламентовану організацію доступу до картографічних документів не лише в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, але й інших державних архівах, які володіють зібраннями карт, планів, атласів, створила умови для активного користування ними, виявила особливості ідентифікації цього виду документної інформації з-поміж іншої, відкрила нові перспективи дослідженню історії картографії України, сприяла підготовці історичного атласу України. Свідченням офіційного визнання значущості науково-методичної розробки стало присудження у 1972 р. колегією Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР заохочувальної премії тодішньому начальнику відділу давніх актів ЦДІА УРСР у м. Львові О. А. Купчинському за працю „Про описання і каталогізацію картографічних творів”²². На нашу думку, роботу можна вважати важливою складовою джерельної бази не тільки вітчизняного архівознавства чи історичного картознавства, але й картографічного документознавства.

Із часом, після розвідки О. А. Купчинського, з’явилися союзні державні стандарти ГОСТ 21667–76 „Картография. Термины и определения”, ГОСТ 7. 18–79 „Библиографическое описание картографических произведений”, інші тематичні науково-методичні

видання, наприклад, „Картографические документы государственных архивов” (Москва, 1989), „Организация использования архивных картографических документов” (Москва, 1991), „Архівна обробка картографічних матеріалів губерніального рівня” (Херсон, 1998), „Методичні рекомендації зі складання картки опису картографічних матеріалів XVI–XVIII ст.” (Львів, 2003) і т.д.²³, ознайомлення з якими чітко вказує на подібність пропонованих ними термінологічних засад, правил архівного описування цього виду документів до пропозицій львівського науковця. Факт прийняття ідей О. А. Купчинського підніс досліджувану роботу до рівня позачасової наукової класики.

Центральний державний історичний архів України у м. Львові на тривалий час став провідником актуальних досліджень картографічних документів. Студії з історичного картознавства, екстрапольовані на архівознавчий ґрунт, стануть невід'ємною частиною планів науково-дослідної роботи архіву. Тематичний зріз наукової проблематики установи у другій половині XX ст. – на початку XXI ст. засвідчив їх незмінну популярність²⁴.

Славні традиції історико-топонімічних, -географічних, картознавчих студій О. Г. і Б. Г. Барвінських, М. Дзиковського, В. С. Ільницького, В. О. Кордта, С. Котарський, І. П. Крип'якевича, М. М. Кордуби, Е. Раствецького, Е. Ромера, С. Л. Рудницького, В. Семковича, О. С. Терлецького, С. Т. Томашівського, П. А. Тутковського, І. І. Шараневича, багатьох інших вітчизняних, зарубіжних учених наслідувалися науковцями нової генерації, котрі явили зразки розв'язання нагальних теоретичних і практичних проблем вивчення картографічного документа²⁵. Появу у 2003 р. „Методичних рекомендацій зі складання картки опису картографічних матеріалів XVI–XVIII ст.” (упорядник – У. Р. Кришталович)²⁶, а 2006 р. – видання „Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.”²⁷ (голова редакційної колегії – Я. Р. Дашкевич), відзначеного Форумом видавців у Львові найвищою нагородою (2005), ми ладні розглядати як вияв тягlosti підвищеної уваги львівських архівістів до питань історичного картознавства. Безперечно, привернення уваги до історії вивчення картографічного документа сприятиме освоєнню наявного досвіду, накопиченню емпіричного матеріалу, його упорядкуванню й систематизації, а за тим, на рівні вищих умовиводів, уможливить розвій новітніх теоретичних знахідок.

Примітки

¹ Під „картографічними документами” розуміємо ті, які містять у геометрично-математичній проекції зменшене узагальнене зображення поверхні Землі чи іншого небесного тіла, з точно позначеним розташуванням географічних природних об'єктів або суцільних утворень за допомогою обраної системи умовних знаків. Основними видами картографічних документів є карти (у т.ч. плани) й атласи. (Див., наприклад: Российская историческая картография (XV – начало XX вв.). Краткий словарь-справочник. – М.: Научн. книга, 1997. – 206 с.)

² Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), ф.Р-1, оп. 1, спр. 442, арк. 141.

³ *Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У.* Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. – К.: ДНВП „Картографія”, 2006. – 208 с.; *Вавричин М. Г.* Нижнє Подніпров'я у європейській картографії першої половини XVII ст. // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії і культури: Матеріали міжнарод. наук.-практичн. конф., Запоріжжя, 2–4 жовтня 1997. – Запоріжжя, 1997. – Секції 1, 2. – С. 110–114; *Гі ж.* Карти українських земель XVI–XVIII ст. у бібліотеках і архівах Львова // Бібліотека – скарбниця духовності: Міжнарод. наук. конф., присвячена 50-річчю Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка АН України. Львів, 5–8 вересня 1990 р. – К., 1993. – С. 240–245; *Дашкевич Я.* Покрайні нотатки про українські степи у „Географії” Птоломея 1562 р. // Боплан і Україна: Збірн. наук. праць. – Л., 1998. – С. 82–87; *Його ж.* Східне Поділля на картах XV ст. // Географічний фактор в історичному процесі. – К., 1990. – С. 155–169; *Його ж.* Україна на картах XIV–XVI ст.: Стан і проблема дослідження // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні. – К., 1988. – С. 94–100; *Його ж.* Поділля на картах XV–XVII ст. // Проблеми історичної географії Поділля: Тези доп. обласн. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1982. – С. 131–132; *Його ж.* Територія України на картах XIII–XVIII ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – К., 1981. – Вип. 7. – С. 88–93; *Крип'якевич І. П.* На шляху до видання історичного атласу України // Архіви України. – 1966. – № 4. – С. 11–14; *Його ж.* Історична картографія в Західній Україні (до 1939 р.) // Історичні джерела та їх використання. – К., 1964. – Вип. 1. – С. 263–267 та ін.

⁴ В обговоренні взяли участь відомі історики І. Л. Бутич, І. П. Крип'якевич, О. С. Компан, В. І. Наулко, А. Л. Перковський, В. Г. Сарбей, М. М. Ткаченко, І. Г. Шовкопляс, В. К. Яцунський, фахівці інших галузей знань – Д. Ф. Вірник, Ф. Т. Жилко, Я. І. Жупанський, А. С. Марченко, Б. Й. Сидор та ін. Було порушено принципові питання щодо характеру, структури, змісту і оформлення історичного атласу України. На Другій республіканській міжвідомчій науковій конференції, присвяченій комплексному

картографуванню України (Київ, 1965 р.), обговорення ідеї створення історичного атласу України ініціював Ф. П. Шевченко. У липні 1966 р. Президія АН УРСР ухвалила постанову про створення Національного академічного атласу Української РСР у трьох томах. Було розроблено організаційний план заходів для втілення проекту в життя. Утім, маємо констатувати, через об'єктивні і суб'єктивні чинники проект залишився нереалізованим. Нині питання вирішується на рівні видання Великого історичного атласу України, у ході якого і мають прислужитися здобутки попередників. (Див., наприклад, *Бутич І. Л.* Деякі думки з приводу створення історичного атласу України // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1965. – № 10. – С. 100–102; *Вірник Д. Ф.* Глибоко відобразити в атласі соціально-економічну історію // УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 96–97; *Жилко Ф. Т.* Історичний атлас України – внесок у розвиток суспільних наук // УІЖ. – 1965. – № 9 – С. 106–108; *Крип'якевич І. П.* На шляху до видання історичного атласу України // Архіви України. – 1966. – № 4. – С. 11–14; *Його ж.* Скласти проект історичного атласу України // УІЖ. – 1965. – № 9. – С. 105–106; *Наулко В. І.* Про карти населення // УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 97–99; *Перковський А. Л.* Організувати вивчення джерел для атласу // УІЖ. – 1965. – № 9. – С. 108–110; *Сарбей В. Г.* Актуальна проблема історіографії // УІЖ. – 1965. – № 10. – С. 98–100; *Шовкопляс І. Г.* Цінна пропозиція // УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 95–96; *Шевченко Ф. П.* Про принципи створення історичного атласу України // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. Спеціальні сторичні дисципліни. – К., 1968. – С. 236–251; *Яциньський В. К.* Про створення історичного атласу України // УІЖ. – 1965. – № 7. – С. 30–34 та ін.).⁵ *Крип'якевич І. П.* На шляху до видання історичного атласу України ... – С. 11–14; *Його ж.* Історична картографія в Західній Україні (до 1939 р.) // Історичні джерела та їх використання. – К., 1964. – Вип. 1. – С. 263–267 та ін.⁶ *Крип'якевич І. П.* На шляху до видання історичного атласу України ... – С. 14.⁷ ЦДАЛ України, ф.Р-1, оп. 1, спр. 442, арк. 171.⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник / Державний комітет архівів України; ЦДАЛ України. – Л., К., 2001. – С. 274.⁹ Погоджуючись із В. М. Автократовим у тому, що предметно-тематичний каталог обмежує представлення документа через жорстку схему рубрикації, маємо відзначити, що пропонуваній *повний подокументний опис* О. А. Купчинського якраз і мав на меті нівелювати недоліки цього виду довідника. (Див. *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения. – М.: РГУ, 2001. – С. 200).¹⁰ Тут і далі мається на увазі подокументне описування архівних картографічних документів.¹¹ ЦДАЛ України, ф.Р-1, оп. 1, спр. 442, арк. 133–153.

¹² Там само. – Арк. 142, 145.

¹³ *Купчинський О.* Про описання і каталогізацію картографічних творів ... – С. 51–62.

¹⁴ Там само. – С. 51.

¹⁵ *Власов В. В.* Инструкция по библиотечной обработке картографических произведений. – М., 1940. – С. 5; *Boggs S. W., Lewis D. C.* The classification and cataloguing of maps and atlases. – New York, 1945. – 124 p.; *Buczek K.* W sprawie polskiej instrukcji katalogowej dla zbiorów kartograficznych // Przegląd biblieczny. – Kraków, 1932. – R. VI. – S. 175; *Drozdowska A.* Przepisy tymczasowe katalogowania i inwentaryzacji zbiorów kartograficznych (Projekt instrukcji) // Biuletyn geograficzny. – Warszawa, 1954. – S. 22–34; *Dzikowski M.* Aktualne zagadnienia klasyfikacji map // Roczniki biblieczne – Wrocław, 1957. – S. 5–30; *Kotarski S.* Przepisy katalogowania i inwentaryzacji zbiorów kartograficznych. – Warszawa, 1953. – 34 s.; *Łodyński M.* Katalogowanie i inwentaryzowanie wydawnictw kartograficznych. – Warszawa, 1931. – 56 s.; *Meisner H.* Ueber Ordnung und erhaltung der Kartensammlungen // Zentralblatt fuer Bibliothekswesen. – Berlin, 1905. – S. 57–78; *Olszewicz B.* Proba instrukcji do katalogowania i konserwowania zbiorów kartograficznych. – Warszawa, 1915. – S. 11; *Piskorska H.* Zbiory kartograficzne archiwum m. Toruń, – Toruń, 1938. – S. s. 1, 13 та ін.

¹⁶ Пізніші методичні розробки, присвячені описуванню картографічного документа, розгортають процедуру за схожою схемою, виокремлюючи при цьому наступні об'єднуючі групи елементів опису: заголовок; підзаголовкові дані; кількісні і зовнішні характеристики; картографічна характеристика; анотація; примітки. (див., наприклад, Картографические документы государственных архивов: Научн.-справочное пособ./ Под ред. *О. М. Медушевской.* – М., 1989. – С. 47.).

¹⁷ *Купчинський О.* Про описання і каталогізацію картографічних творів ... – С. 52.

¹⁸ ЦДІАЛ України, ф.р. 1., оп.1, спр.442, арк. 192.

¹⁹ *Купчинський О.* Про описання і каталогізацію картографічних творів ... – С. 51–52.

²⁰ Класифікація картографічних документів *О. А. Купчинський* вибудовується на основі декількох критеріїв. За *змістом* автор виокремлює карти загальні або загально-географічні (топографічні, оглядово-топографічні, оглядові) та спеціальні, тобто ті, що пов'язані з: а) природними (фізичні, природні зони, геоморфологічні, кліматичні, геологічні, зоологічні, ґрунтові, рослинного покриву); б) соціально-географічними явищами (політико-адміністративні, економічні, населення і т.д.); „*належністю*”: учбові (шкільні, спеціальні для вузів), науково-довідкові, шляхові, туристичні, військові, морські, аеронавігаційні і т.зв. „карти-документи”; *способом використання*: стінні, настільні, вкладні, текстові, карти-вклейки тощо; *територією* охоплення зображуваного географічного об'єкта: карти світу, континентів, країн, областей, районів, міст, сіл і т.д. Дослідник припускає дроблення кожного підкласу на одиниці нижчого підпорядкування. Наприклад, економічні карти поділяються на сільськогосподарські, транспортні, енергетичні і т.д., карти населення – на етнографічні, демографічні і т.д. (Див. *О. А. Купчинський.* Про описання і каталогізацію картографічних творів ... – С. 53–54).

²¹ Кутчинський О. Про описання і каталогізацію картографічних творів // Архіви України. – 1971. – № 3. – С. 52–55.

²² Радянське архівне будівництво в західних областях Української РСР // Архіви України. – 1979. – № 5. – С. 20–21.

²³ ГОСТ 7.18–79 „Библиографическое описание картографических произведений”. – М., 1979. – 56 с.; ГОСТ 21667–76 „Картография. Термины и определения”. – М., 1976. – 12 с.; Картографические документы государственных архивов: Научн.-справочное пособие / Под ред. О. М. Медушевской. – М., 1989. – 86 с.; Организация использования архивных картографических документов. – М., 1991. – 124 с.; Архівна обробка картографічних матеріалів губерніального рівня: Методичні рекомендації / Уклад. О. І. Шинкаренко. – Херсон, 1998. – 9 с. + 3 с. (рукопис); Методичні рекомендації зі складання картки опису картографічних матеріалів XVI–XVIII ст./ЦДІАЛ України; Уклад. У. Р. Кристалович. – Л., 2003. – 108 с.

²⁴ ЦДІАЛ України, ф.р. 1, оп. 1, спр. 998, арк. 11–27.

²⁵ ЦДІАЛ України, ф.р. 1, оп. 1, спр. 860, арк. 90–98; Старчак М. Г. Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін в ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України. – 1978. – № 2. – С. 95–96.

²⁶ Методичні рекомендації зі складання картки опису картографічних матеріалів XVI–XVIII ст./ЦДІАЛ України; Уклад. У. Р. Кристалович. – Л., 2003. – 86 с.

²⁷ Вавричин М., Дашкевич Я., Кристалович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. – К.: ДНВП „Картографія”, 2006. – 208 с.

Самойлов Ф. А.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ НЕМЕЦКОЙ КОЛОНИЗАЦИИ СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ В КОНЦЕ XVIII - XIX вв. (НА МАТЕРИАЛАХ КУЧУРГАНСКОГО ОКРУГА)

Более 200 лет минуло с того времени, когда на юге Украины были основаны первые немецкие поселения. Долгое время изучение истории немецкой диаспоры в нашей стране находилось фактически под запретом. В условиях строительства независимого украинского государства появилась возможность исправить эту несправедливость и в плане объективного, непредвзятого изучения различных сторон жизни переселявшихся в наш край в конце XVIII – начале XIX в. жителей Германии, и в плане создания на Одессине благоприятных условий для сохранения и развития немецкой национальной культуры их потомками.